

Loredana-Liliana BUZOIANU
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

**LECTURI DESTINATE PRINCIPIILOR:
DUMNEZĂIASCA LITURGHIE A LUI DOSOFTEI (1679)
DIN PERSPECTIVA PARTICULARITĂȚILOR DE LIMBĂ**

Începuturile limbii române literară ar trebui căutate încă din secolul al XVI-lea. După părerea lui Ion Gheție, începuturile limbii literare se conturează din momentul în care aceasta se afirmă ca instrument al culturii scrise, această teorie fiind susținută și de B.H. Hasdeu și de adepții ei: Al. Lambrior, Ov. Densusianu, I. Bianu, N.Iorga, Sextil Puscariu, Al. Rosetti, Jacques Byck, Boris Cazacu, Ion Gheție. Însă Iorgu Iordan opinează că se poate vorbi de limbă română literară doar după desăvârșirea ei în forma scrisă (cel târziu în jurul secolului al XX-lea), când normele devin unitare și au caracter obligatoriu. Mulți dintre specialiști sunt de părere că există două perioade ale limbii române literare: vechea română literară și româna literară modernă. Între acestea se trasează o etapă de tranziție cuprinsă aproximativ între 1780-1840 și din acest motiv se poate vorbi de o limbă literară modernă abia după 1830. În secolul al XVII-lea reprezentanții de bază ai literaturii bisericești în limba română au fost Varlaam și Dosoftei în Moldova.

Abia după 1640 se remarcă un interes considerabil pentru cărțile românești tipărite și pentru utilizarea limbii române în scris, mai ales în Muntenia și Moldova. Într-un asemenea context cultural, Dosoftei a adus o contribuție majoră la consolidarea și îmbogățirea limbii române literare din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea. Mitropolitul moldovean (1624-1693) a fost descendent al unei familii de aromâni, negustori, stabiliți la Lvov. În jurul anului 1649, cărturarul a fost călugăr la Pobrata, apoi, urcă treptele episcopatului, la Huși în 1658 și la Roman în 1659, urmând ca în 1671 să ajungă mitropolit al Moldovei. Dosoftei știind multe limbi (elina, latina, slavona, neogreaca, rusa, polona, ucraineana), aceasta și pus amprenta asupra structurii lexicale, dar și sintactice a cărților sale.

Am ales spre studiu lingvistic cartea bisericească: „*Dumnezăiasca liturghie*, Dosoftei, 1679. Ediție critică de N.A. Ursu, Iași, 1980 (Cu studiu introductiv de Înalt Prea Sfințitul Teoctist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei)”.

Prima variantă în limba română a *Liturghierului* este cea tipărită la Braşov de diaconul Coresi în 1570. Urmează o altă versiune românească a *Liturghierului* în 1679, publicată la Iaşi de mitropolitul Dosoftei al Moldovei, versiune editată de N. A. Ursu şi pe care am ales-o spre studiu.

Molitoenicul a fost publicat în limba română, prima dată, de Coresi la Teiuş sau Aiud, între anii 1567-1568, apoi este publicat în 1681 la Iaşi de mitropolitul Dosoftei. [1] Scrierea acestor două cărţi, ale *Liturghierului* şi ale *Molitoenicului*, învederează nevoia de introducere a limbii române în serviciul religios şi dorinţa credincioşilor de a înţelege slujbele religioase, dar şi satisfacţia preoţilor, a reprezentanţilor luminaţi ai bisericii de a citi textele biblice în limba naţională.

A treia versiune în limba română a *Liturghierului* este cea pe care a tipărit-o episcopul Antim Ivireanul în 1706, la Rîmnic. De aici, a fost publicată sub

„titlul *Dumnezeieştile şi sfintele Liturghii* la Tîtgovişte, în 1713. Până atunci a avut o largă răspândire, mai ales în Țara Românească, *Liturghierul* publicat în 1680, la Bucureşti, de mitropolitul Teodosie, şi reeditat în 1701 şi 1702 la Buzău, de episcopul Mitrofan.”[2]

În cele ce urmează, voi încerca să menţionez cele mai importante particularităţi lingvistice.

Aşadar, la nivelul fonetic se păstrează cu valoare de normă, unele fonetisme arhaice:

1. Se menţine [e] nesincopat în cuvintele: *dirept* (p. 239), *direapta* (p. 21), *direptate* (p. 21), *direptatea* (p. 249), *direptările* (p. 249), *îndireptează* (p. 249). Se înregistrează în text şi utilizarea formei actuale: *drept* (p. 129) .

2. Se conservă forma: *greşală* (p. 144).

3. Se păstrează [e] în cuvinte, precum: *nemică* (p. 135), *denainte* (p. 130), *denpreună* (p. 25) *denaintea* (p. 130), *benerică* (p. 245), *duminecă* (p. 267), *neşte* (p. 237), *demineaţa* (p. 225).

4. Se remarcă menţinerea lui [î] în: *îmblai* (p. 22)

5. Un alt fenomen des întâlnit este conservarea lui [ş] care nu a trecut la [s] în cuvinte precum: *deşcheie* (p.24), *deşchisul* (p. 111)

6. Se conservă [u] în: *preut* (p. 200), *preuţescul* (p. 209).

7. Apare în text [e] netrecut la [a] în: *nedejduim* (p. 104)

8. Se menţine africata [ğ](< j+o, u latin, dar şi în unele cuvinte de altă origine): *agiungem* (p. 257), *neagiunsă* (p. 259), *pregiur* (p. 247).

9. Se constată renunţarea la africata [dz](< d+e,i latin): *Dumnezău* (p. 192).

10. Există o anumită preferinţă pentru rostirea dură a consoanelor labiale, a fricativei [s],[z], africatei [tʃ] şi vibrantei [r]: *milostivătăţilor* (p. 251),

sămn (p. 158), rădicăm (p. 255), mulțămirea (p. 147), arză (p. 143), trupăscul (p. 201), rădicară (p. 209), să samene (p. 213), înfipsără (p. 209), afurisanie (p. 200), mulțămiri (p. 255), înțălepciune (p. 223), înțăleștește-ne (p. 249), mulțămimu-ț (p. 247), mirosală (p. 223), să margă (p. 198), sănătoșază (p. 140), mucezască (p. 243), deșartă (p. 194), slujască (p. 219), să topască (p. 199).

11. Se păstrează [r] muiat în sufixele: -ar, -tor: vărsătoriul (p. 239), binefăcătoriul (p. 253), Mântuitoriul (p. 253).

12. Fenomenul de palatalizare a labiodentalei *f* (+ *i*, *î*) alternează cu forma literară actuală: *a hi* (p. 200) - *fi-vor* (p. 96).

13. În text predomină fenomenul de închidere a lui [i] la [î] după [t], [ș], [z]: mulțimea (p. 257), nepărăsîte (p. 219), milostivătățîlor (p. 251), zîlii (p. 215), preuțimea (p. 144), rășipește-l (p. 145), zîc (p. 111), sîmțîrile (p. 261), slobozît (p. 263). Acest fonetism popular se menține la unii scriitori până în secolul al XIX-lea.

14. Se remarcă lipsa lui [i] nesilabic în poziție finală după [ș], [t]: acoperindu-ș (p. 135), pre toț (p. 136), răpăosaț (p. 136), ieftinătăt (p. 144), nepuseș (p. 111), păcătoș (p. 11), feriț (p. 112).

15. Textul prezintă fenomenul de netrecere a lui [v] la [f] : svintești (p. 94), svîntul (p. 95).

16. O altă trăsătură a textului o constituie folosirea lui *o* diftongat (trecerea la *oa*, în poziția metafoniei): *nevoaia* (p. 88).

La nivel morfologic, remarcăm următoarele:

- altă particularitate a textului este păstrarea formei de declinare a III-a a substantivului *genunchi*: *genunchele* (p. 259).
- Textul păstrează forma arhaică de plural în -e a substantivelor: *multe date* (p. 8), *numene* (p. 141) de la *nume*.
- Pronumele *care* este folosit de Dosoftei, atât cu formă invariabilă, cât cu formă variabilă după gen și număr: *carile* (p. 247), *carii* (p. 132), *carele* (p. 141).
- Conjuncția *deaca* este folosită cu valoare condițională: *Pre toț svinții deacă pomenim...* (p. 146), *Și deacă le vom priimi precum se cade, să avem pre Hristos lăcuind în inimile noastre* (p. 147).
- Substantivele feminine în -e au terminația la genitiv-dativ în -ii/-îi: *împărățîii* (p. 94), *mulțimea milii* (p. 92), *zîlii* (p. 215), *feții* (p. 84).
- Adjectivul pronominal demonstrativ este folosit rar cu particula deictică -a: *sîngur acela Cînstit Sîngele Domnului* (p. 131).
- Se observă folosirea acuzativului cu prepoziția *pre*: *răpaosă-i pre înși* (p. 84), *nu laș negrijit pre cea* (p. 45), *ai zidit pre om* (p. 45).
- Se păstrează forma veche de plural a cuvântului *rușinăciuni* (p. 89).

În concluzie, structura gramaticală este una obișnuită în majoritatea lucrărilor românești din secolul al XVII-lea. Lexicul textelor scrise în această perioadă este presărat cu foarte multe cuvinte de origine slavă, ca în secolul al XVI-lea, limba este, în general, unitară, omogenă pe plan lexical, morfologic și sintactic. Inconsecvențele, alternanțele se pun pe seama faptului că limba română literară în acea vreme nu avea un caracter pe deplin normat.

NOTE:

- [1]. Informații culese din *Ediție critică de N. A. Ursu*, Iași, 1980, *Notă asupra ediției*, p. XLV.
- [2]. *Ediție critică de N. A. Ursu*, Iași, 1980, *Notă asupra ediției*, p. XLIX.

BIBLIOGRAFIE:

- DENSUSIANU, OVID, *Istoria limbii române*, vol. II *Secolul al XVI-lea*, ediție îngrijită de J. Byck, Editura Științifică, București, 1961.
- DOSOFTEI, *Dumnezeiasca liturghie*, 1679. Ediție critică de N.A. Ursu, Iași, 1980 (Cu studiu introductiv de Înalt Prea Sfințitul Teoctist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei).
- GHEȚIE, ION ȘI CHIVU, GHEORGHE (coord.), *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688- 1780)*, Editura Clusium, București, 2000.
- MUNTEANU, ȘTEFAN ȘI ȚĂRA, VASILE, *Istoria limbii române literare (Secolele al XVI-lea – al XVIII-lea)*, Tipografia Universității din Timișoara, 1971.
- PUȘCARIU, SEXTIL, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Editura Eminescu, București, 1987.
- COTEANU, ION, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei R. S. R., București, 1981.
- GLRV = FRÂNCU, CONSTANTIN, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iași, 2009.
- CHIVU, GHEORGHE; COSTINESCU, M.; FRÂNCU, C.; GHEȚIE, ION (coordonator); ROMAN MORARU, A.; TEODORESCU, M., *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- MUNTEANU, ȘTEFAN ȘI ȚĂRA, VASILE, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- ROSETTI, AL, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968.
- ROSETTI, AL; CAZACU, B; ONU, LIVIU, *Istoria limbii române literare. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, vol. I, Editura Minerva, București, 1971.

Rezumat: Am ales spre studiu lingvistic cartea bisericească: „Dumnezăiasca liturghie, Dosoftei, 1679. Ediție critică de N.A. Ursu, Iași, 1980 (Cu studiu introductiv de Înalt Prea Sfințitul Teoctist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei)”. Am încercat să menționez cele mai importante particularități lingvistice. Textul înregistrează, cu valoare de normă, unele fonetisme arhaice, iar limba este, în general, unitară, omogenă pe plan lexical, morfologic și sintactic. Astfel, constatăm utilizarea lejeră a limbii și ușurința de exprimare a autorului.

Cuvinte-cheie: Dosoftei, particularitate, fonetică, lingvistica.